

С. А. Матійко,
к. держ. упр., Мелітопольський інститут державного та
муниципального управління КПУ

ПРОВІДНА РОЛЬ ДЕРЖАВИ В СТИМУЛЮВАННІ ІННОВАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ

Визначено механізми державного управління інноваційним розвитком. Розроблено комплекс заходів щодо стимулювання інноваційної діяльності в Україні.

The mechanisms of state administration by innovative development are certain. The complex of measures is developed on stimulation of innovative activity in Ukraine.

Ключові слова: державного управління, інноваційний розвиток, інфраструктура, процес, регулювання, формування.

ВСТУП

Сучасний стан самої системи державного управління, зокрема діяльності та формування підприємницького середовища, перебуває не на належному рівні. За пройдений період ринкових перетворень вже потребує оновлення чи модифікації сама система управління. Ми сьогодні маємо статус країни з ринковою економікою, тому всі методи управління, розвитку мають бути оновлені та модифіковані. Сьогодні ті засоби досягнення передових позицій у пріоритетних галузях науки, які існують у національній системі, поступово вирівнюють позиції України з колишніми країнами СРСР.

Для вітчизняної економіки саме інновації та інноваційний розвиток є тією рушійною силою, що спроможна забезпечити економічну незалежність України і подолання розриву з розвиненими державами за принципом "обганяти не доганяючи". Тобто не йдучи шляхом, який

інші вже пройшли, здобувши при цьому міцні позиції на світовому ринку, а йти, безсумнівно, у руслі світового розвитку, але своїм шляхом, вишукуючи і реалізуючи свої потенційні переваги, займаючи провідні позиції в тих сферах діяльності, де для цього є умови. Природно, що цим процесом необхідно цілеспрямовано й ефективно управляти, не покладаючись на дію тільки ринкових регуляторів. Однією з причин провалу багатьох інновацій є відсутність комерційної реалізації, оскільки при їх розробці потреби і запити споживачів не аналізувалися, а якщо враховувалися, то лише крізь призму уявлень розробників.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Існує досить значний за обсягом та спектром пласт сучасних досліджень регулювання інвестиційно-інвестиційних процесів у економіці України. Не зменшуючи значущість

внеску інших дослідників, можна відзначити праці О. Алімова, С. Білої, В. Бабица, В. Бесеїдіна, В. Воротіна, А. Гальчинського, В. Гейця, М. Герасимчука, М. Долішнього, В. Дорофійєнка, І. Лукінова, В. Лушкіна, В. Мартиненка, А. Мерзляк, І. Павлова, П. Перерви, Д. Черваньова, М. Чумаченка та багатьох інших учених, які торкалися проблем інвестиційно-інноваційної діяльності на рівні держави.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— визначити механізми державного управління інноваційним розвитком;

— розробити комплекс заходів щодо стимулювання інноваційної діяльності в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Інноватизація як активна науково-технологічна домінанта сучасного розвитку та конкурентної діяльності виникає об'єктивно як реакція на зміну характеру співвідношення науки й виробництва, а також як прояв їх нового функціонального співвідношення. У даному випадку зміна за функцією часу відбувається за параболою: відносно повільний спочатку прогрес відповідно до поступового нагромадження емпіричного досвіду та виробничих знань набув ознак динамічного балансу, який може існувати тільки за умови постійного прискорення [2, с. 28—31].

Інноваційність як феномен соціально-економічного життя має багато різноманітних проявів і пов'язана з різними факторами, регулятивними нюансами, стимулами економічного та неекономічного порядку. У сучасних умовах зростання взаємної залежності країн і загострення глобальної конкуренції інноваційність є запорукою прогресу, а також фактором формування та нарощування конкурентної сили, забезпечення добробуту населення. Інновації розрізняються між собою за кількісними та якісними параметрами, насамперед — за відповідністю власному інформаційному змісту, який взагалі можна розглядати як субстанцію інновацій, незалежно від їх зовнішньої форми. Скажімо, інновації можуть виступати як фундаментальні прориви, здобутки прикладної науки, так і створення примітивного приладу, який на певному технологічному етапі підвищує ефективність виробництва.

Інновації можуть мати принципово різні економічні та конкурентні наслідки, але не кожна інновація є перспективною для певної країни за певних обставин у контексті гло-

бальної конкурентної боротьби. Таким чином, можна говорити про різні рівні, різні "поверхи" інновацій, які очевидно виявлятимуться в подальшому в міру становлення суспільства інформаційного типу. Але вже сьогодні можна запропонувати найзагальніший поділ інновацій на два типи:

1) базові інновації, що пов'язані з фундаментальними проривами в науково-технічній сфері, вони змінюють параметри конкурентної боротьби, істотно поліпшуючи якість виробничого процесу у сферах діяльності технологічних лідерів або навіть монополістів;

2) адаптивні, ситуативно-похідні інновації, що підвищують ефективність господарювання, але вирішують локальні завдання у діяльності ринкових агентів і є типовими для них як "техногенні" й такі, що сприяють конкурентній успішності на різних рівнях.

Передові технології та технологічні вироби спочатку з'являються в країні — лідері інноваційного процесу, — після чого в міру технологічного поступу інших країн (країн "другого" ешелону) освоюються і впроваджуються ними. Цей процес продовжується й далі, за участю країн "третього" та інших ешелонів. Такий технологічний "каскад" є ознакою нової епохи — епохи гнучкого, нестандартного, наукоємного виробництва, орієнтованого на пріоритети формування глобально конкурентного інформаційного суспільства [8, с. 47].

Відповідно змінюється і зміст, власне, державного регулювання економіки, що відбувається за рахунок істотного впливу інституціональних механізмів. Ми, безумовно, не ставимо завдання сформулювати модель або стратегію розробки збалансованої інноваційної економіки та запропонувати найоптимальніші методи державного регулювання української економіки, оскільки чітко розуміємо, що їх розробка є завданням великих наукових колективів — економістів, юристів, громадських організацій та ін. Існуючі реалії відкидають спрощене розуміння рівнів і механізмів регулювання складного економічного механізму, динамічного за своєю природою. Закономірно постають запитання: хто регулює економічну діяльність підприємств, які перебувають у державній власності; де, як і за які кошти вони здобувають необхідні виробничі ресурси; кому і за якою ціною вони продають вироблений продукт? [6 с. 14-21].

Інноваційна інфраструктура повинна охоплювати всі ланки іннова-

ційного процесу (освіта — наукова та науково-технічна діяльність — виробництво — споживання). Їй мають бути притаманні наступні властивості:

1. Поширеність у всіх регіонах, що дасть змогу вирішувати на місцях завдання функціонально повного інноваційного циклу: від розробки інноваційної пропозиції, маркетингу і техніко-економічного обґрунтування до впровадження та комерціалізації новацій.

Універсальність та гнучкість, що сприяють реалізації інновацій у будь-якій сфері діяльності, та адаптивність до швидких змін у розвитку як науки і техніки, так і ринкового середовища.

Інформаційна, кадрова та фінансова забезпеченість усіх ланок інноваційної діяльності.

2. Конструктивність, що забезпечує досягнення оптимального кінцевого результату.

Процес інноваційного розвитку необхідно, насамперед, розглядати з позицій конкретного суб'єкта господарської діяльності, тобто з позицій конкретного підприємства, що здійснює господарську діяльність (виробничо-збутову діяльність) у взаємодії з постачальниками вихідної сировини і матеріалів, конкурентами, торговими і збутовими посередниками, споживачами тощо, у конкретних економічних, політичних, екологічних, правових та інших умовах. При цьому така взаємодія має ймовірнісний характер і не піддається однозначній оцінці.

Підприємство, що стало на інноваційний шлях розвитку, має функціонувати згідно з такими принципами: адаптивності — прагнення до підтримання певного балансу зовнішніх і внутрішніх можливостей розвитку (внутрішніх спонукальних мотивів діяльності господарюючого суб'єкта і зовнішніх, що генеруються ринковим середовищем); динамічності — динамічне приведення у відповідність цілей і спонукальних мотивів (стимулів) діяльності підприємства (у тому числі його власників, менеджерів, фахівців, працівників); самоорганізації — самостійне забезпечення підтримання умов функціонування, тобто самопідтримка обміну ресурсами (інформаційними, матеріальними, фінансовими) між елементами виробничо-збутової системи підприємства, а також між підприємством і зовнішнім середовищем; саморегуляції — коригування системи управління виробничо-збутовою діяльністю підприємства відповідно до змін умов функціонування; саморозвитку — самостійне забезпечення умов тривалого виживання і розвитку підприєм-

ства (відповідно до його місії і прийнятої мотивації діяльності). За цими принципами має функціонувати й система управління інноваційним розвитком суб'єктів господарської діяльності [4, с. 77].

Управління інноваційним розвитком орієнтоване на досягнення визначених цілей (завоювання більшої частки ринку, збільшення прибутку в поточному періоді чи в перспективі, забезпечення високих темпів сталого економічного розвитку тощо) в умовах конкурентного середовища, коли цілі інших господарюючих суб'єктів можуть з ними не збігатися (і, як правило, не збігаються). Цю суперечність слід належним чином враховувати, узгоджуючи намічені цілі з можливостями їх досягнення.

У цілому, в масштабах ринку таке узгодження цілей і інтересів господарюючих суб'єктів відбувається за допомогою ринкових механізмів (механізму рівноваги виробництва і споживання, механізму конкуренції й ринкового ціноутворення, механізмів економічних циклів і т. д.), організаційно-економічного механізму підприємства, а також механізмів державного і регіонального регулювання та підтримки.

Природно, що конкретний, окремо взятий суб'єкт господарської (підприємницької) діяльності вплинути на дію цих механізмів не може, він здатний тільки враховувати їх у процесі свого функціонування, будуючи стратегію й тактику своєї поведінки таким чином, щоб максимально використовувати наявні сприятливі можливості й згладжувати деструктивний вплив несприятливих. Для цього необхідно мати найбільш повну зовнішню стосовно суб'єкта господарювання інформацію, що характеризує різні сторони ринкового середовища. Відповідно потрібна інформаційна система, яка виконувала б функції збору, нагромадження, збереження, переробки й аналізу інформації про процеси, що відбуваються на ринку, про дії суб'єктів ринкової діяльності (у сфері виробництва, фінансово-кредитній сфері, сфері послуг, науковій сфері та ін.), що регулюють вплив держави, стан економічної, політичної, правової, екологічної, соціальної, технологічної, демографічної й інших складових середовища господарювання [5 с. 132].

На нашу думку, у розвитку інноваційної діяльності, на жаль, проходить не незначне коливання, як інноваційних процесів, так і у фінансуванні інноваційної діяльності.

Залишаються недостатньо розробленими питання створення

дієвих механізмів державного управління інноваційним розвитком країни в цілому залежно від характеру діяльності інноваційних процесів, методології регулювання інноваційної сфери, формування і реалізації регіональних програм інноваційного розвитку. За таких умов розробка наукових засад формування реалізації інноваційної діяльності набуває особливої актуальності.

Суттєвий елемент прямої підтримки інноваційних процесів — формування державної інноваційної інфраструктури. Держава може створювати мережі центрів поширення нововведень і консультаційних центрів, що надають ділові послуги інноваторам. Вона сприяє формуванню ринку інновацій (інформація в державних виданнях, виставки, біржа, ярмарки тощо) і сама виступає його агентом (наприклад, у разі купівлі й продажу ліцензій). Державні органи покликані здійснювати моніторинг і прогнозування інноваційних процесів у країні і за кордоном, а часто і пошук найбільш ефективних передових технологій для широкого впровадження.

Економічний апарат держави повинен працювати на перспективу: забезпечувати функціонування інноваційної моделі розвитку економіки і промисловості, розробляти гнучкі механізми підтримки інноваційних виробництв, реформувати амортизаційну політику, вживати заходи щодо підвищення рівня самофінансування компаній, активніше інтегруватися у міжнародний інвестиційний ринок тощо [3, с. 13—20].

Необхідність підвищення конкурентоспроможності національного виробництва, пошук внутрішніх джерел інвестицій та нагромадження капіталу для країн з економікою перехідного типу вимагають знайти власну нішу у світовому поділі праці, що дало б змогу одержати стабільний дохід та не залежати від коливань тимчасового попиту. З огляду на досвід глобальних трансформаційних перетворень економічних систем розвинутих країн світу для України гостро постає питання вибору інноваційного шляху розвитку, необхідність втілення на практиці державної інноваційно-інвестиційної політики. Головною перевагою інновацій є те, що навіть країна, яка не має достатніх матеріальних та фінансових ресурсів, може досягти високих темпів зростання та здійснити технологічний прорив за рахунок використання інтелектуального потенціалу нації та "людського капіталу" [1 с. 345].

Заходи для підтримки інновацій повинні включати: створен-

ня комплексної інфраструктури, що забезпечує введення результатів наукової діяльності в господарський обіг, у тому числі сприяння створенню і зміцненню інфраструктури, підтримка інноваційної діяльності (центрів інжинірингу, венчурного підприємництва, бізнес-інкубаторів, технопарків, інноваційно-технологічних центрів, офісів з трансферу технологій); підготовку кадрів для інноваційної сфери, у тому числі технічних фахівців, озброєних сучасним інструментарієм для успішної роботи з висування інновацій у виробництво; використання механізмів зниження інноваційних ризиків у наукоємній й високотехнологічній проекції за рахунок державної підтримки заключних стадій досліджень, розробок і доведення їх до стадії комерційного виконання; стимулювання розвитку наукоємних виробництв у особливих економічних зонах.

Тому спочатку необхідне коригування державних пріоритетів у сфері науки й техніки, які можна підрозділити на рівні: 1-й рівень — фундаментальні дослідження, оборонні розробки, роботи у сфері охорони навколишнього середовища: забезпечення безпеки держави і міжнародного авторитету (критичні пріоритети); 2-й рівень — проривні технології, що забезпечують економічну незалежність країни, імпортозамінювальні технології; 3-й рівень — підтримка вітчизняних товаровиробників для просування вітчизняних товарів до світового рівня, збільшення кількості технологічно передових підприємств, що забезпечують створення нових робочих місць (соціально орієнтовані пріоритети).

Основними перешкодами розширення інноваційної активності підприємств є такі: нерозвиненість системи технічного регулювання як системного механізму стимулювання інновацій; низький рівень менеджменту на промислових підприємствах і, як наслідок, незадовільна корпоративна організація й непрозорість компаній; недостатній масштаб і ефективність орієнтованої на реальні умови системи підготовки й підвищення кваліфікації керівників і фахівців промисловості; надмірність і нерациональна організація державного сектора промисловості, низькі темпи його реформування, нескоординованість дій з його модернізації.

У цих умовах продукція підприємств програє продукції більшості іноземних виробників за критерієм ціна/якість. Основна форма прояву інноваційної стратегії промислових підприємств — це безупинне підвищення технічного рівня, удоскона-

лення якісного стану їх виробничої бази.

Будучи стрижнем науково-технічного прогресу, інновація являє собою техніко-економічний процес, який завдяки практичному використанню продуктів розумової праці ідей і винаходів приводить до створення кращих за властивостями нових видів продукції та нових технологій. З'явившись на ринку, ці нововведення можуть дати додатковий дохід. У ширшому розумінні до інновацій зараховують процедури і засоби, за допомогою яких наукові відкриття реалізуються у соціальних та економічних нововведеннях. Отже, виникає необхідність виділення тих видів діяльності, які забезпечують втілення ідей у нововведення, а також формування системи управління цими процесами.

Економічна інновація, що зорієнтована на прибуток, будучи основою технологічного прогресу, є, власне, техніко-економічним циклом, у якому використання результатів сфери винаходів, наукових досліджень і розробок викликає безпосередньо також швидкі технічні, технологічні й економічні зміни, що мають зворотний вплив на діяльність цієї сфери і являють собою єдність двох процесів: створення і дифузії нововведень в економіці, охоплюючи також пов'язані з конкретною новинкою зміни і в соціальній сфері (організаційно-економічні, правові, управлінські, зміни в системі підготовки кадрів тощо).

Отже, нововведення — це процес доведення наукової ідеї або технічного винаходу до стадії практичного використання, що дає дохід, а також пов'язані з цим процесом техніко-економічні та інші зміни в соціальному середовищі. Часто самі результати цього процесу, підсумки наукових досліджень або винаходи, доведені до використання нового продукту чи процесу, також називають нововведенням. Певно, у таких випадках було б доцільніше застосовувати термін "новинка".

Величезне значення при цьому має стадія пошукових і прикладних досліджень, які багато в чому передбачають як якісні параметри майбутнього об'єкта нової техніки, так і його вартість та ефективність, рентабельність витрачених коштів. Саме на цій стадії має забезпечуватися потрібний приріст техніко-економічного рівня нового виробу, оскільки на етапах розробки, виробництва і використання розраховувати на поліпшення якісних показників, що підвищують і економічні результати нового виробу, дуже проблематично.

У системі державного управління науково-інноваційною сферою в

Україні досі домінуючим залишається програмно-цільовий метод організації та посилення координації фундаментальних досліджень в академічному та галузевому секторах наук. Такий метод використовувався ще за часів СРСР (безпосередньо у військово-промисловому комплексі), що забезпечувало фінансування робіт за фактичними витратами. В умовах ринку, як доводить практика західних країн, програмно-цільовий метод з успіхом застосовується і в мирний час. Його переваги визнані наочними за умов здійснення науково-технологічного прориву в тих галузях, які не в змозі залучити приватні кошти (через великий ризик, довге очікування прибутків та необхідність швидкого фінансування фундаментальних досліджень у великих обсягах тощо). В Україні такі програми результативні, якщо вони спрямовані на створення певного виду продукції [9, с. 72].

Провідна роль держави в стимулюванні інноваційних зрушень зумовлена тим, що в ринковому господарстві бізнес не може забезпечити довгострокове фінансування ризикованих проектів. (Як відомо, до виробництва комерційного товару треба пройти дуже складний шлях: наукові розробки — експериментальні роботи — промисловий зразок — ризик освоєння нових та старих ринків тощо).

Отже, для забезпечення безперервності суспільного прогресу саме держава має надати гарантовані інвестиції та забезпечити гарантований попит на продукти інноваційної діяльності. Для України необхідність розвитку інноваційної діяльності тісно пов'язується з оновленням застарілого устаткування та основних виробничих фондів у цілому.

Водночас роль держави у цьому процесі постійно знижується. Необхідно розробити комплекс заходів щодо стимулювання інноваційної діяльності в Україні державними органами, цілеспрямованих структурно-інноваційних зрушень у промисловості. Першочергового значення у зв'язку із цим набувають: державна експертиза інновацій; розробка та цільове бюджетне фінансування державних науково-технічних програм пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки; узгодження положень податкової, амортизаційної, кредитної, митної політики для надання пільг та створення сприятливих умов розвитку інноваційної діяльності в Україні [7 с. 28—31].

Державне регулювання розвитку регіонів можна вважати ефективним, якщо здійснюється цілеспря-

мований систематичний вплив з боку держави на підтримання соціально орієнтованого, сталого і збалансованого розвитку регіонів з метою забезпечення максимально високих і рівних соціальних стандартів життя населення, незалежно від місця проживання. За формою впливу методи державного регулювання розвитку регіонів можна поділити на три типи: 1-й — програмно-цільовий; 2-й — адміністративний; 3-й — економічний. Адміністративні методи базуються на владі та підпорядкуванні. В основі економічних методів державного регулювання розвитку регіонів лежить передусім економічна зацікавленість і відповідальність підприємств і організацій — суб'єктів процесу регіонального відтворення. Програмно-цільовий метод базується на виконанні програм соціально-економічного розвитку країни в цілому та регіонів.

ВИСНОВКИ

Отже, Україна як високотехнологічна країна має спиратися виключно на власні національні ресурси. Міжнародна фінансова допомога, кредитування тощо спрямовані переважно на короткостроковий монетарний ефект. У зв'язку із цим в умовах перехідного періоду національні товаровиробники, що запроваджують інноваційні проекти, мають отримати дієву державну підтримку з метою запобігання руйнівній конкуренції транснаціональних монополій. Неприпустимим є лобювання інтересів інших країн у межах внутрішнього українського ринку. Лише за рахунок успішного здійснення інноваційного прориву на світові ринки України на отримувати реальний шанс увійти до складу розвинутих країн світу.

Кінцевою метою інноваційного процесу є комерційне освоєння інновації та її рентабельне використання. Це досягається в тих випадках, коли дослідження і розробки із самого початку орієнтовані на виробництво, коли існує реальна можливість збільшити інвестиції в необхідні матеріально-технічні ресурси, уніфікувати окремі стадії науково-виробничого циклу і задалегідь визначити відповідність інновації вимогам виробництва і потребам покупців. Через такі труднощі лише відносно невелика частина інновацій впроваджується у виробництво. Зазначене вище щодо стану розробки проблеми свідчить не лише про необхідність, а й про реальну можливість комплексного теоретичного опрацювання процесу інноваційно-інвестиційного розвитку країни та ефективних механізмів державного регу-

лювання цього процесу. Науково-технічний прогрес, визнаний в усьому світі як найважливіший фактор економічного розвитку, сьогодні всі частіше пов'язують з поняттям інноваційного процесу. Це єдиний у своєму роді процес, що поєднує науку, техніку, економіку, підприємство й управління. Він складається з розробки й реалізації нововведень і пролягає від зародження ідеї до її комерційної реалізації, охоплюючи, таким чином, весь комплекс відносин виробництва, обміну та споживання.

Література:

1. Біла С.О. Структурна політика в системі державного регулювання трансформаційної економіки: моногр. — К.: Вид-во УАДУ, 2001. — 408 с.
  2. Воротін В.Є. Нова якість економіки України та її регіонів на основі вільного підприємницького середовища // Проблеми державного управління та місцевого самоврядування в умовах сучасного політичного вибору України: Наук.-практ. конфер. ГУ "ЗІДМУ" 11-12 жовтня 2007 р. — Запоріжжя: ГУ "ЗІДМУ", 2007. — Т. 3. — С. 28—31.
  3. Захарін С.В. Активізація інноваційної діяльності промислових підприємств // Фінанси України. — 2003. — № 1. — С. 13—20.
  4. Захаров С.Е. Условие обеспечения инновационного развития // Соціальний менеджмент і управління інформаційними процесами (Серія "Державне управління"): Збірник наукових праць ДонДАУ. Т. IV, Вип. 21. — Донецьк: ДонДАУ, 2003. — С. 76—78.
  5. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: навч. посіб. — Суми: ВТД "Університетська книга", 2003. С. 278.
  6. Каракай Ю. Роль держави у стимулюванні інноваційної діяльності // Економіка України. — 2007. № 3. — С. 14—21.
  7. Мордвінов О.Г. Методи державного регулювання розвитку регіону // Дні науки: Зб. тез доповідей: в 3-х т. — Т. 3: Наук.-практ. конфер. "Проблеми державного управління та місцевого самоврядування в умовах сучасного політичного вибору України"/ Гуманітарний університет "ЗІДМУ", 11—12 жовтня 2007 р. Ред. кол. В.М. Огаренко та ін. — Запоріжжя: ГУ "ЗІДМУ", 2007. — С. 28—31.
  8. Новицький В. Імперативи інноваційного розвитку // Економіка України. — 2007. — № 2. — С. 45—52.
  9. Симоненко В. Держава і ринок: шляхи партнерства // Економіка України. — 2007. — № 1. — С. 71—77.
- Стаття надійшла до редакції 17.07.2010 р.